

กลวิธีการแสดงละครพันทาง เรื่องพระลอ ตอนปู่เจ้าเรียกไก่

PERFORMING TECHNIQUES OF LAKORN PANTHANG IN PHRA LOR OF THE PHU CHAO REIK KAI EPISODE

นฤมล ชันสัมฤทธิ์* และธนกร สุวรรณอำภา*

NARUMOL KHUNSUMRIT AND TANAKORN SUWANAMPHA

(Received: August 20, 2023; Revised: October 30, 2023; Accepted: April 25, 2024)

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง กลวิธีการแสดงละครพันทาง เรื่องพระลอ ตอนปู่เจ้าเรียกไก่ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาความเป็นมาของละครพันทาง เรื่องพระลอ และ 2) ศึกษาและวิเคราะห์กลวิธีการแสดงละครพันทาง เรื่องพระลอ ตอนปู่เจ้าเรียกไก่ โดยใช้วิธีการดำเนินการวิจัยเชิงพรรณนา จากการศึกษาเอกสาร ตำรา งานวิจัย และการสัมภาษณ์ ตลอดจนการปฏิบัติและสังเกตภาคสนาม ผลการวิจัย พบว่า ละครพันทาง เรียกว่า “ละครออกภาษา” เรื่องที่แสดงนำมาจากพงศาวดาร บทละครพันทาง เรื่องพระลอ มีทั้งสิ้น 6 ส่วน ได้แก่ 1) บทลิลิตพระลอ 2) บทละครเรื่องพระลอนรลักษณ์ พระบวรราชนิพนธ์ กรมพระราชวังบวรมหาดิพลเสพ 3) บทละครเรื่องพระลอ ส่วนเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว. หลาน กุญชร) 4) บทละครเรื่องพระลอ พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ 5) บทละครเรื่องพระลอ กรมศิลปากร และ 6) บทละครเรื่องพระลอ วิทยาลัยนาฏศิลป์ กลวิธีการแสดงละครพันทาง เรื่องพระลอ ตอนปู่เจ้าเรียกไก่ คุณสมบัติของผู้แสดงควรมีพื้นฐานทางนาฏศิลป์ไทย มีความแม่นยำในบทร้อง ทำนองเพลง กระบวนท่ารำที่ปรากฏในการแสดง ได้แก่ ท่ารำตัวละครปู่เจ้าสมิงพราย ไก่หนุ่ม และไก่แก้ว โดยแบ่งเป็น 3 ลักษณะ 1) ท่าแสดงกิริยาและอิริยาบถ 2) ท่าที่แสดงอารมณ์ และ 3) ท่าเลียนแบบสัตว์ นาฏยศัพท์จำแนกตามสัดส่วนของร่างกาย 4 ส่วน ได้แก่ 1) ส่วนศีรษะและไหล่ 2) ส่วนแขนและมือ 3) ส่วนลำตัว และ 4) ส่วนขาและเท้า โดยมีลักษณะตามรูปแบบละครพันทาง

คำสำคัญ : กลวิธีการแสดง ละครพันทาง พระลอ ตอนปู่เจ้าเรียกไก่

* ภาควิชานาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

Department of Thai Dramatic Arts, College of Dramatic Arts, Bunditpatanasilpa Institute of Fine Arts

Abstract

This research article, entitled "Performing Techniques of Lakom Panthang in Para Lor of the Phu Chao Reik Kai Episode," aimed to: 1) study the background of Lakom Panthang in Para Lor, and 2) study and analyze the performing techniques of Lakom Panthang in Para Lor of the Phu Chao Reik Kai episode. This research is descriptive in nature and includes documents, textbooks, previous research, interviews, and field observations.

The results of this research showed that Lakorn Panthang was also called "Lakorn Ok-Siang." The performing arts story was derived from the chronicles, and the Lakom Panthang scripts in Para Lor consisted of six idioms: 1) the script of Lilit Phra Lor, 2) the Phra Lor script of Nor Ra Lak Phra Ba Won Rat Ni Phon Krom Phra Rat Cha Wang Ba Won Maha Sak Di Phon Sep, 3) the Phra Lor script of Sam Nuan Chao Phra Ya The Wet Wong Wi Wat (M.R. Lan Kunchon), 4) the Phra Lor script of HRH Prince Naradhip Prapanpongse, 5) the Phra Lor script of the Fine Arts Department, and 6) the Phra Lor script of the College of Dramatic Arts. In addition, the performing techniques of Lakorn Panthang in Para Lor of the Phu Chao Reik Kai episode showed that the performer's qualifications must be precise, including the lyrics, melody, and basic Thai classical dance postures. The postures of the characters Chao Saming Phraj, Kai Mu, and Lae Kai Kaeo were divided into three aspects: 1) action and manner postures, 2) expressive emotion postures, and 3) animal imitation postures. Dance terminology was classified according to the proportions of the body in four parts: 1) head and shoulders, 2) arms and hands, 3) torso, and 4) legs and feet. These characteristics follow the style of Lakorn Panthang.

Keywords: Performing Techniques, Lakorn Panthang, Phra Lor, Phu Chao Reik Kai episode

บทนำ

ละครพันทาง เป็นละครร่ำที่เกิดขึ้นปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 และได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นสมัยที่วัฒนธรรมตะวันตกเข้ามามีอิทธิพลต่อ

ชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทย ส่งผลให้ศิลปะการแสดงของละครพันทาง มีลักษณะผสมผสานกันระหว่างตะวันตกและตะวันออก ทั้งในด้านลักษณะการแสดง และองค์ประกอบของการแสดง “ละครพันทาง” หมายถึง ละครที่ใช้กระบวนการรำแบบไทย โดยไม่ยึดถือแบบแผนเคร่งครัดนัก อาศัยการดำเนินเรื่องโดยการเจรจาเป็นส่วนใหญ่ มีการร้องบ้าง ละครพันทางจึงอาจเป็นละครที่ใช้ศิลปะการร่ายอย่างประณีตหรือที่ใช้ศิลปะการร่ายอย่างง่าย ๆ ก็ได้ ละครพันทาง ความหมายว่า เป็นละครรำแบบละครนอกผสมละครใน มีศิลปะของต่างชาติเข้ามาปะปนตามท้องเรื่อง (อมรา กล้าเจริญ, 2531, น. 21) เป็นละครผสมผสานระหว่างการรำและอาภักิรียาในชีวิตจริง มีเรื่องราวของคนต่างชาติมาปรับปรุงกับท่ารำไทย รูปแบบการนำเสนอค่อนข้างเป็นแบบละครนอกผสมละครใน มักเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับชนชาติ เช่น พม่า มอญ ลาว จีน ละครพันทางจึงมีลักษณะเป็นละครที่ปรับปรุงมาจากละครรำ โดยมีกระบวนการท่ารำและใช้อาภักิรียาตามแบบธรรมชาติ และศิลปะของต่างชาติเข้ามาผสมผสาน รวมถึงการแต่งกาย ภาษา เครื่องดนตรี เพลงบรรเลง และเพลงขับร้องก็เปลี่ยนแปลงตามเชื้อชาติของตัวละครตามท้องเรื่อง มีการบรรเลงเพลงหน้าพาทย์ประกอบอาภักิรียาของตัวละคร โดยเรื่องที่นำมาแสดงจะนำมาจากพงศาวดารของชาติต่าง ๆ เช่น พงศาวดารจีน มอญ ลาว พม่า (สุวรรณี อุดมผล, 2527, น. 141)

สรุปได้ว่า ละครพันทาง หมายถึง ละครแบบหนึ่งที่ดัดแปลงจากละครรำแบบเดิม ทั้งละครนอกและละครใน ตัวละครพูดบทของตนเอง มักแสดงเรื่องแต่งจากพงศาวดารของชาติต่าง ๆ มีท่ารำ สำเนียงเจรจา และทำนองเพลงตามชาตินั้น ๆ เช่น เรื่องราชาธิราช เรื่องพญาผานอง เรื่องพระลอ

จากการศึกษาและทำการสืบค้นข้อมูลเอกสารเรื่องพระลอ ปรากฏหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ 1) บทลิลิตพระลอ 2) บทละครเรื่องพระลอนรลักษณ์ พระบวรราชนิพนธ์ กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ 3) บทละครเรื่องพระลอ สำนวนเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว. หลาน กุญชร) 4) บทละครเรื่องพระลอ พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ 5) บทละครเรื่องพระลอ กรมศิลปากร และ 6) บทละครเรื่องพระลอ วิทยาลัยนาฏศิลป์

การถ่ายทอดท่ารำและกลวิธีการแสดง แต่เดิมการถ่ายทอดท่ารำตามรูปแบบนาฏศิลป์ไทย มีการถ่ายทอดท่ารำกันแต่ในราชสำนักวังเจ้านาย เชื้อพระวงศ์ หรือขุนนางผู้แสดงมักเป็นเจ้านาย หรือหม่อมห้าม ข้าราชการบริพาร ที่เรียกกันว่า คณะละครของวังหรือเรือนเจ้านายนั้น ๆ สำหรับการแสดงละครพันทาง เรื่องพระลอ เริ่มแสดงถวายหน้าพระที่นั่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เป็นครั้งแรก

เมื่อปี พ.ศ. 2451 โดยคณะละครของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ซึ่งมีชื่อเสียงโด่งดัง เป็นที่ชื่นชอบแก่ผู้ชมและแพร่หลายสืบทอดจนมาถึงปัจจุบัน การแสดงละครพื้นทาง เรื่องพระลอ ในทุกตอนดังกล่าวได้รับการสืบทอดอย่างต่อเนื่องในคณะละคร เช่น คณะละครเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ คณะละครเจ้าพระยาวรวงศ์พัฒน และคณะละครวังสวนกุหลาบ ทั้งในลักษณะการแสดงเป็นชุดเป็นตอนหรือทั้งเรื่อง สำหรับคณะละครวังสวนกุหลาบ ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดกระบวนท่ารำจากเจ้าจอมมารดาเขียน ได้แก่ คุณครูลมูล ยมะคุปต์ ท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี ซึ่งต่อมาท่านทั้งสองนี้ได้เป็นปรมาจารย์ต้นแบบในการถ่ายทอดท่ารำละครพื้นทาง เรื่องพระลอ ท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี ได้ถ่ายทอดให้แก่ข้าราชการ ศิลปินสำนักการสังคีต กรมศิลปากร คุณครูลมูล ยมะคุปต์ ได้ถ่ายทอดท่ารำให้แก่ ข้าราชการ นักเรียน และนักศึกษา วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ตามหลักสูตรการจัดการเรียนการสอนของวิทยาลัยนาฏศิลป์ สาขานาฏศิลป์ไทย (ละคร) ละครพื้นทาง เรื่องพระลอ ตอนปู่เจ้าเรียกไก่ ได้บรรจุในรูปแบบการจัดการเรียนการสอน เพื่อให้ผู้ศึกษาเรียนการแสดงชุดดังกล่าวในระดับชั้นประกาศนียบัตรชั้นปีที่ 3 ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม

ดังนั้นการแสดงละครพื้นทาง เรื่องพระลอ มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน มีรูปแบบการแสดง และยังมีความสำคัญต่อวงการนาฏกรรมไทย เนื่องด้วยเป็นการแสดงละครที่ปรับปรุงขึ้นใหม่อีกประเภทหนึ่ง โดยเฉพาะการแสดงละครพื้นทาง เรื่องพระลอ ตอนปู่เจ้าเรียกไก่ เป็นกระบวนท่ารำที่สำคัญในการแสดง และมีกลวิธี เทคนิคทางการแสดง จึงทำให้คณะวิจัยมีความสนใจที่จะศึกษากลวิธีในการแสดงของละครพื้นทาง เรื่องพระลอ ตอนปู่เจ้าเรียกไก่ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อวงการวิชาการทางด้านนาฏศิลป์ไทย และเป็นลายลักษณ์อักษร สำหรับผู้ที่สนใจในการแสดงนาฏกรรม ละครพื้นทาง เรื่องพระลอ ตอนปู่เจ้าเรียกไก่ ต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาละครพื้นทาง เรื่องพระลอ
2. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์กลวิธีการแสดงละครพื้นทาง เรื่องพระลอ ตอนปู่เจ้าเรียกไก่

วิธีการศึกษา

ดำเนินการวิจัยโดยใช้วิธีวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive research) คณะผู้วิจัยเก็บข้อมูลทางเอกสาร ตำรา หนังสือ และการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ประกอบด้วย ผู้ทรงคุณวุฒิด้านวิชาการ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านนาฏศิลป์ไทย ผู้ทรงคุณวุฒิด้านดนตรีไทย และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ดังนี้

1. ศึกษาจากเอกสาร

1.1 เอกสารชั้นต้น (Primary source) ได้แก่ ลิลิตพระลอ บทละครเรื่องพระลอ นรลักษณ์ พระบวรราชนิพนธ์ กรมพระราชวังบวรมหาคคีพลเสพ บทละครเรื่องพระลอ ลำนวนพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ บทละครเรื่องพระลอ พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ บทละครเรื่องพระลอ กรมศิลปากร บทละครเรื่องพระลอ วิทยาลัยนาฏศิลป์

1.2 เอกสารชั้นรอง (Secondary source) ได้แก่ หนังสือวรรณกรรม การแสดงของไทยสุวรรณี อุดมผล สุนทรีนาฏศิลป์ไทย ของ อมรา กล้าเจริญ ที่มาของแหล่งข้อมูลศึกษารวบรวมเอกสารทางวิชาการ ตำรา หนังสือ งานวิจัยต่าง ๆ ได้แก่ หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดวิทยาลัยนาฏศิลป์ หอสมุดสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ศูนย์รักษศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กลุ่มวิจัยและพัฒนาการแสดง สำนักการสังคีต กรมศิลปากร

2. สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านวิชาการ ด้านนาฏศิลป์ไทย และด้านดนตรีไทย ที่มีประสบการณ์และเชี่ยวชาญเฉพาะด้านไม่น้อยกว่า 20 ปี ได้แก่

2.1 นายประเมษฐ์ บุญยะชัย ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย) ประจำปี 2563

2.2 รองศาสตราจารย์ ดร. เสาวณิต วิงวอน อาจารย์พิเศษด้านภาษา และวรรณคดีไทย วรรณคดีกับการแสดง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

2.3 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุรัตน์ จงดา ผู้ช่วยอธิการบดี สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

2.4 นางรัตติยะ วิกสิตพงศ์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย) ประจำปี 2560

2.5 นางรจนา พวงประยงค์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย) ประจำปี 2554

2.6 รองศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันท์สุวรรณ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย) ประจำปี 2548

2.7 นางทัศนีย์ ขุนทอง ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (คีตศิลป์ไทย) ประจำปี 2555

2.8 นายบุญช่วย โสวัตร ผู้เชี่ยวชาญด้านดนตรีไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2.9 นายไชยยะ ทางมีศรี ผู้เชี่ยวชาญด้านดนตรีไทย สำนักงานส่งเสริมการศิลปากร

3. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยเข้าร่วมการฝึกปฏิบัติทำรำละครพันทาง เรื่องพระลอ ตอนปู่เจ้าเรียกไก่ จากนางรัตติยะ วิกลิตพงศ์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย) ประจำปี 2560

ผลการศึกษา

1. ความเป็นมาละครพันทาง เรื่องพระลอ

“ละครพันทาง” เป็นละครร่ำที่ได้รับรูปแบบจากละครนอก โดยเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล) ปรับปรุงละครร่ำของไทยให้มีความแปลกใหม่ ท่านได้รับอิทธิพลมาจากละครยุโรปแล้วนำมาปรับปรุงกับคณะละครของท่าน มีการนำเอาแนวคิดแบบยุโรปมาปรับใช้กับการแสดงละครไทย

การพัฒนาละครพันทาง แบ่งออกเป็นทั้งหมดเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 เรียกว่า “ละครผสมสามัคคี” ผู้ริเริ่มคือเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง ได้นำพงศาวดารของชาติต่าง ๆ มาดัดแปลง และปรับปรุงทำรำ ดนตรี การแต่งกาย ให้เลียนแบบชาติต่าง ๆ ของตัวละคร เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง เป็นเจ้าของคณะละคร และคณะดนตรีปี่พาทย์ ตั้งแต่ปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 จนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 แต่เดิมคณะละครของท่านแสดงละครนอก ด้วยการพัฒนาปรับปรุงการแสดงของท่าน จึงมีผู้สนใจในการเข้าชมการแสดงของท่าน และเริ่มเก็บเงินคนเข้าดูเป็นคณะแรก ๆ ด้วยเนื้อเรื่องที่มีการพัฒนาจากเรื่องแบบประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ เช่นในอดีต ลักษณะการปรับปรุง นำเรื่องมาจากพงศาวดารชาติต่าง ๆ จึงทำให้เกิดแบบแผนละครปรับปรุงขึ้นใหม่ที่เรียกว่า “ละครพันทาง” ขึ้น

ระยะที่ 2 พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงปรับปรุงและสืบสานการแสดงละครพันทางของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง ได้ทรงนำแบบแผนละครตะวันตกมาใช้กับละครไทย คือการแบ่งฉากการแสดง มีการเปลี่ยนฉากตามท้องเรื่อง ละครเรื่องแรกที่ใช้วิธีนี้คือละครเรื่องพระลอ โดยจัดแสดงเพื่อถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เมื่อแสดงจบเป็นที่พอพระราชหฤทัยมาก

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ชื่อคณะ “ละครหลวงนฤมิตร” ต่อมาพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ โดยนำเรื่องมาจากพงศาวดารลาว จนได้รับความนิยมมากขึ้น จวบจนปัจจุบัน ในสมัยนั้นนอกจากคณะละครของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ และยังมีคณะละครเกิดขึ้นมากมาย เช่น คณะละครของพระองค์เจ้าสิงหนาทราชดุรงฤทธิ (พระบิดาของเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์) คณะละครเจ้าจอมมารดาแพ (เจ้าคุณพระประยูรวงศ์) ซึ่งคณะละครเหล่านี้เป็นคณะละครที่มีชื่อเสียงและมีทายาทสืบทอดการแสดง

ระยะที่ 3 แบ่งออกเป็น 2 ช่วง โดยช่วงที่ 1 กรมศิลปากรได้ฟื้นฟูละครพื้นทางขึ้นใหม่ ในช่วงที่ นายธนิธ อยู่โพธิ์ ดำรงตำแหน่ง อธิบดีกรมศิลปากร ได้ปรับปรุงบทละครเรื่องพระลอของเดิม และช่วงที่ 2 วิทยาลัยนาฏศิลป์ โดยคุณครูลมูล ยมะคุปต์ เป็นปรมาจารย์ต้นแบบในการถ่ายทอดท่ารำละครพื้นทาง เรื่องพระลอ ได้ถ่ายทอดท่ารำให้แก่ ข้าราชการ นักเรียน และนักศึกษา วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ จัดการแสดงและสอนตามหลักสูตรการจัดการเรียนการสอนของวิทยาลัยนาฏศิลป์ สาขานาฏศิลป์ไทย (ละคร) มีการบรรจุการแสดงละครเป็นชุดเป็นตอน ได้นำละครพื้นทางเรื่องพระลอ ตอนปู่เจ้าเรียกโก๋ มาบรรจุในรูปแบบการจัดการเรียนการสอน เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนการแสดงชุดดังกล่าวในระดับชั้นประกาศนียบัตรชั้นปีที่ 3 ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม จนถึงปัจจุบัน

วรรณกรรมและบทละคร เรื่องพระลอ มีทั้งสิ้น 6 ส่วน ดังนี้

1) ลิลิตพระลอในหนังสือชุมนุมเรื่องพระลอ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ประทานอธิบายเกี่ยวกับหนังสือ เรื่องพระลอ ไว้ในหนังสือบันทึกสมามคมวรรณคดีปีที่ 1 ฉบับที่ 5 วันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2471 ว่า “เรื่องพระลอแต่งในสมัยอยุธยา เป็นนิทานเรื่องทางอาณาจักรล้านนา (มณฑลพายัพ) ดูเหมือนพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง ทรงนิพนธ์ ตั้งแต่เมื่อยังดำรงพระยศเป็นพระราชโอรส และแต่งขึ้นตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ราวในระหว่าง พ.ศ. 1991 จน พ.ศ. 2026 ส่วนผู้แต่งนั้นจะว่าเป็นพระเจ้าแผ่นดิน องค์ใดก็ยากอยู่ด้วยจะเป็นสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 หรือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 หรือสมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร พระองค์ใดพระองค์หนึ่งก็ได้ทั้งนั้น เป็นอันรู้มิได้แน่” (กรมศิลปากร, 2513, น. 1-5)

2) บทละครเรื่องพระลอนรลักษณ์ พระบรมราชินิพนธ์ กรมพระราชวังบวรมหาดัศกิดิพลเสพ เป็นการแต่งบทละครขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 กล่าวว่า หอพระสมุดวชิรญาณ สำหรับพระนคร ได้ต้นฉบับของพระเจ้า

ราชวรพงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทาสวรรค์ ประทานมาแต่พระราชวังบวรนาครำเค้าโครงเรื่องมาจากลิลิตพระลอ (กรมศิลปากร, 2513, น. 6)

3) บทละครเรื่องพระลอ สำนวนเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว. หลาน กุญชร) กล่าวว่าบทละครสำนวนนี้มีต้นฉบับสมุดไทยอยู่ในหอสมุดแห่งชาติ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายกล่าวไว้ในคำนำหนังสือ บทละครเรื่องพระลอนรลักษณ์ว่า เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ ไม่ทราบว่ามีบทละครเรื่อง พระลอนรลักษณ์อยู่แล้ว จึงแต่งขึ้นใหม่เมื่อสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 นำเค้าโครงเรื่อง และโคลงในหนังสือลิลิตพระลอมาใช้ (กรมศิลปากร, 2513, น. 7)

4) บทละครเรื่องพระลอ พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงจัดแสดงครั้งแรกพร้อมกับ หม่อมหลวงถ้วนศรี วรวรรณ ถวายตามพระราชประสงค์ ในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงทำขวัญต้นลิ้นจี่ ณ พระราชวังสวนดุสิตเมื่อปี พ.ศ. 2451 ซึ่งในละครเรื่องพระลอนี้ มีทำรำและท่วงทำนองเพลงขับร้องที่มีทั้งแบบไทยภาคกลาง และไทยภาคเหนือผสมผสานกัน จะแสดงให้ทอดพระเนตรเฉพาะตอนกลาง ซึ่งมีเนื้อหาเริ่มจากพระลอข้ามแม่น้ำกาหลง จนถึงพระลอเข้าสวนเมืองสรอง โดยมีรูปแบบการแสดงแบบพื้นทาง เฉพาะของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ซึ่งแตกต่างจากกระบี่กระบองไทย ที่มีอยู่เดิมหลายประการ เช่น เรื่องที่แสดงอยู่ในประเภทโศกนาฏกรรม มีความสัมพันธ์ของทำรำระหว่างตัวเอกกับตัวประกอบ การจัดองค์ประกอบ เช่น การตั้งซุ้ม การแทรกบทระบำในละคร และเพลงที่ใช้ในการแสดงอยู่ในกลุ่มเพลงออกภาษา โดยมีเพลงหน้าพาทย์ การร้องเกริ่น และการร้องทวนบท ส่งผลต่อการใช้ทำรำออกภาษา และการเชื่อมทำการแสดงเรื่องพระลอได้นำมาจัดแสดงเพื่อต้อนรับราชอาคันตุกะ เช่น ดยุกโยฮัน อัลเบรช ไรเอนด์ ประเทศสวีตเซอร์แลนด์ ในระยะต่อมาพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงพระนิพนธ์เรื่องพระลอ เพิ่มเติมจนครบทั้งตอนต้น ตอนกลาง และตอนท้าย สามารถจัดการแสดงได้สนุกทุกตอนส่งผลให้ได้รับความนิยม จากประชาชนจวบจนปัจจุบัน โดยเฉพาะตอน พระลอเสี่ยงน้ำ ปู่เจ้าเรียกไก่ พระลอตามไก่ พระลอเข้าสวน และพระลอเข้าห้อง นอกจากนี้ยังได้รับการยกย่องให้เป็นยอดเยี่ยมคดีแห่งกลอนบทละครรำที่มีความสวยงามทั้งผู้แสดง กระบวนทำรำ และความไพเราะของบทเพลงและการบรรเลงดนตรี โดยท่านทรงนำโครงเรื่อง เนื้อเรื่อง และการใช้สำนวนมาจากลิลิตพระลอ (กรมศิลปากร, 2513, น. 8-9) ม.จ.หญิงพรพิมลพรรณ รัชนี้ ได้ส่งนิพนธ์คำนำอธิบายไว้

ในหนังสืองานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมฉัน วรวรรณ ณ ออยุธยา เมื่อ พ.ศ. 2496 ว่า “บทละครเรื่องพระลอนี้เป็นพระนิพนธ์ เรื่องแรกในจำนวนหลาย 10 เรื่อง ของเสด็จพ่อฯ ท่านทรงถอดจาก ลิลิตพระลอ มาเป็นบทสำหรับละครพันทาง เป็นที่ทราบกันทั่วไปแล้วว่า ลิลิตพระลอ เป็นกวีนิพนธ์ชิ้นเอกในวรรณคดีของเรา เสด็จพ่อฯ จึงทรงระวังนักหนา ในการรักษาเนื้อเรื่องแลถ้อยคำในลิลิตพระลอไว้มากที่สุดที่จะมาได้” เช่นบทร้อง ตอนปู่เจ้าเรียกไก่ แล้วปล่อยผีเข้าสิงไก่ สั่งให้ไก่ไปล่อพระลอมาเมืองสรอง

5) บทละครเรื่องพระลอ กรมศิลปากร สันนิษฐานว่าท่านผู้หญิงแก้ว สนิทวงศ์เสนี ได้นำบทละครต้นเรื่องมาจากเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว. หลาน กุญชร) และตอนอื่น ๆ มาจากละครวังสวนกุหลาบ ซึ่งเป็นบทละครของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ท่านทั้งสองได้รับแรงบันดาลใจ มาจากวรรณคดี เรื่องลิลิตพระลอเช่นเดียวกัน โดยนำเอามาตัดตอนเรียบเรียงปรับปรุงเป็นบทละคร ให้เหมาะสมกับโอกาสและเวลาที่ใช้ในการแสดง ปัจจุบันกรมศิลปากรยังคงใช้บทของท่าน ต่อมาจนถึงปัจจุบัน

6) บทละครเรื่องพระลอ วิทยาลัยนาฏศิลป์ ในสมัยปีพ.ศ. 2477 มีการก่อตั้ง โรงเรียนนาฏดุริยางคศาสตร์ (วิทยาลัยนาฏศิลป์ในปัจจุบัน) ระยะแรกมีคุณครูละมุล ยมะคุปต์ ซึ่งได้นำบทละครของวังสวนกุหลาบมาสืบทอดใช้ในการแสดงและการเรียนการสอนของ วิทยาลัยนาฏศิลป์ ต่อมาเมื่ออาจารย์ปราณี สำราญวงศ์ เป็นผู้จัดการทำบทละคร ตัดทอนบทละคร และยังเป็นผู้อำนวยการแสดง การฝึกซ้อม ในปัจจุบันได้มีครูอาจารย์ท่านอื่น ๆ ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ เป็นผู้ปรับปรุงบทละครบ้างเล็กน้อย เพื่อให้เหมาะกับเวลา และสถานที่ที่ใช้ในการแสดง แต่ยังคงรักษาบท และรูปแบบการแสดงที่ได้รับการสืบทอด มาจากวังสวนกุหลาบของคุณครูละมุล ยมะคุปต์ จนปัจจุบัน

2. กลวิธีการแสดงละครพันทาง เรื่องพระลอ ตอนปู่เจ้าเรียกไก่

2.1 รูปแบบการแสดง สำหรับการแสดงเป็นชุดเป็นตอน เรื่องพระลอ ตอนปู่เจ้าเรียกไก่ นิยมใช้ผู้แสดง 8-10 คน ประกอบด้วยตัวละครปู่เจ้าสมิงพราย 1 คน ไก่หมู่ 6-8 คน และไก่แก้ว 1 คน ซึ่งรูปแบบจำนวนผู้แสดงเป็นสิ่งที่กำหนดขึ้นเพื่อเป็นแนวทาง ในการแสดง

2.1.1 รูปแบบการแสดงของปู่เจ้าสมิงพราย ในการร่ายรำจะเป็นการแสดง สีสันท่าที่บ่งบอกเชื้อชาติลาว ด้วยการใช้นาฏยการตีไหล่ การกระทยไหล่ ท่าเดิน ที่มีการก้าวทำและเอียงศีรษะไปในทิศทางเดียวกัน รวมทั้งการตีบทหรือใช้บทที่เลียนแบบ กิริยาอาการอิริยาบถ และอารมณ์ภายในของมนุษย์

2. 1.2 รูปแบบการแสดงของไก่อ๋มและไก่อ๊ว เป็นการแสดงลีลาท่ารำที่บ่งบอกลักษณะของตัวละครที่เป็นสัตว์ โดยเลียนแบบจากทำธรรมชาติ มีความโดดเด่นในการเลียนแบบกิริยาของไก่ เช่น การก้าวโหยงเท้า การโยกเท้า การกระพือปีก การไข่ปีกไข่หาง

2.2 ขั้นตอนในการแสดง เป็นลำดับหรือวิธีการแสดง เพื่อให้สอดคล้องกลมกลืนกับเนื้อเรื่องและบทร้องทำนองเพลง ดนตรี ตามแบบแผนนาฏศิลป์ไทย ซึ่งเป็นขั้นตอนการรำของปู่เจ้าสมิงพราย ไก่อ๋ม และไก่อ๊ว ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 เปิดการแสดงด้วยการรำของปู่เจ้าสมิงพรายเพียงตัวละครเดียวในอิริยาบถต่าง ๆ ที่มีทั้งการเดิน การนั่ง การยืน ประกอบเพลงวา เพลงลาวพุงขาว และเพลงหน้าพาทย์เสมอลาว

ขั้นตอนที่ 2 เป็นการรำของปู่เจ้าสมิงพรายกับไก่อ๋ม ในร้องเกริ่นและเพลงลาวจ้อย เริ่มมีการรำตีบทหรือใช้บทด้วยกันตั้งแต่ไก่อ๋มร่าออกมาจากเวทีทั้งสองข้าง ร้องเกริ่นบทร้อง “ไก่อ๊มา” จากนั้นมีการแสดงระบำไก่อ๊ของบรรดาไก่อ๋ม และการรำเข้ากลุ่มระหว่างตัวละครในเพลงลาวจ้อยในบทร้อง “ร้องเรื้อยเฉื่อยฉาดฉาน”

ขั้นตอนที่ 3 การแสดงต่อจากนี้ยังคงเป็นการแสดงในเพลงลาวจ้อยช่วงบทร้อง “ฝีก๊กลกแก๊ก” ไก่อ๊วออกมาจากทางด้านขวาของเวที ตัวละครเหลือเพียงปู่เจ้าสมิงพรายกับไก่อ๊ว รำร่วมกันจนจบเพลงลาวจ้อย

ขั้นตอนที่ 4 เป็นการแสดงของปู่เจ้าสมิงพรายกับไก่อ๊วในเพลงเชิด หลังจากปู่เจ้าสมิงพรายสั่งความไก่อ๊วแล้ว ปู่เจ้าสมิงพรายรำเข้าเวทีทางด้านซ้าย จากนั้นไก่อ๊วจึงรำเข้าเวทีตามปู่เจ้าสมิงพรายเข้าไปทางประตูด้านซ้ายเช่นเดียวกัน เป็นการสิ้นสุดการแสดง

2.3 กลวิธีการรำ ในการปฏิบัติ ท่ารำที่จะทำให้การแสดงละครพันทางเป็นชุดเป็นตอน เรื่องพระลอ ตอนปู่เจ้าเรียกไก่อ๊ ออกมางดงามอ่อนช้อยนั้น จะต้องมียุทธวิธีหรือกลเม็ดเคล็ดลับในการปฏิบัติท่ารำของตัวละครปู่เจ้าสมิงพรายไก่อ๋มและไก่อ๊ว ดังนี้

ภาพที่ 1 บทบาทปู่เจ้าสมิงพราย ตอนปู่เจ้าเรียกไก่ เผยแพร่การแสดงทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 4
บางขุนพรหม ผู้แสดง คือ คุณครูรัตติยะ วิกลิตพงศ์ ศิลปินแห่งชาติ
สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย) ประจำปี 2560
ที่มา: รัตติยะ วิกลิตพงศ์ (2566)

ภาพที่ 2 บทบาทไก่หมูและไก่แก้ว
ที่มา: ธีวรา รัตนศึกษา (2566)

2.3.1 ทำแสดงกิริยาอาการและอิริยาบถ ท่ารำที่ใช้สื่อสารถึงกิริยาอาการและอิริยาบถที่เป็นการเคลื่อนไหวของตัวละครที่เป็นมนุษย์ เช่น ท่าที่แสดงออกถึงเชื้อชาติลาว เนื่องด้วยละครพันทาง เรื่องพระลอ เป็นแนวพงศาวดารเชื้อชาติลาว ท่าเดินที่มีลักษณะเฉพาะของละครพันทาง

1) วิธีการ “ตีไหล่” ปฏิบัติโดยใช้ไหล่ข้างหนึ่งดันไปด้านหลัง และวนเป็นเลขแปดแนวนอน สะดุ้งตัวตามจังหวะมีการถ่ายน้ำหนักตัวในลักษณะ “หนักหน้า หนักหลัง” พร้อมกดสะเอวกดไหล่ เอียงศีรษะข้างเดียวกันกับการตีไหล่

ภาพที่ 3 ท่ารำ “ตีไหล่”
ที่มา : คณะผู้วิจัย

2) ท่ารำ “กระท่ายไหล่” วิธีปฏิบัติ ใช้ไหล่ดันไปด้านหลัง และดึงไหล่กลับมาด้านหน้าโดยเร็ว พร้อมยุบเข้า สะดุ้งตัวขึ้นและหยุดตามจังหวะพร้อมกับการสวมมือจีบ

ภาพที่ 4 ท่ารำ “กระทยไหล่”

ที่มา : คณะผู้วิจัย

3) ท่า “เดินแบบพันทาง” ปฏิบัติโดยให้ก้าวเดินห่มเข้า ไม่สุดเท้า พร้อมตีไหล่ เอียงศีรษะข้างเดียวกับเท้าที่เดินไปข้างหน้า

ภาพที่ 5 ท่ารำ “เดินแบบพันทาง”

ที่มา : คณะผู้วิจัย

2.3.2 ท่าที่แสดงอารมณ์ความรู้สึก ท่ารำที่ใช้แสดงอารมณ์และความรู้สึก ภายในและภายนอกของตัวละคร เช่น อารมณ์ที่สงสารและเป็นกังวล อารมณ์สมปรารถนา

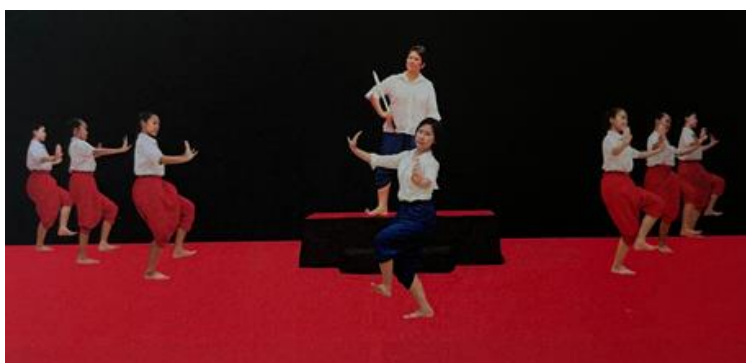
1) วิธีปฏิบัติท่ารำสำหรับบทร้อง “เฝ้าอาวรณ์” วิธีปฏิบัติ เน้นเรื่องการทรงตัว ตั้งเข่า เอียงลำตัวออกหาคนดู และการถ่ายน้ำหนักมาที่ปลายเข่าที่ตั้ง ตำแหน่งในการวางมือ ให้วางมือบนปลายเข่ากดไหล่เอียงศีรษะข้างเดียวกัน เปิดคางมองตรงไปข้างหน้า รวมทั้งการสื่อสารด้วยอารมณ์ คิดคำนึงเป็นห่วงของตัวละคร

2) วิธีปฏิบัติท่ารำสำหรับบทร้อง “หวนคะนิง” วิธีปฏิบัติ สะดุ้งตัวถ่ายน้ำหนักไปด้านหลัง และตั้งวงกลางให้ได้ระดับไม่สูงจนบังใบหน้า นอกจากนี้มีการใช้หน้าเปิดปลายคาง มองไปข้างหน้าด้านบนไกล ๆ แสดงอารมณ์วิตกกังวลใจเหมือนกำลังคิดคำนึงตามบทบาท

3) วิธีปฏิบัติท่ารำสำหรับบทร้อง “ขึ้นมาเร้า” วิธีปฏิบัติ ให้กดไหล่และถ่ายน้ำหนักจากขวามาซ้ายขณะที่กดปลายมือแล้วปาดมือเข้าหาลำตัว เอียงศีรษะและคินหน้ามามองให้ได้จังหวะพร้อมกัน

4) วิธีปฏิบัติท่ารำสำหรับบทร้อง “จะได้พอใจปอง” วิธีปฏิบัติ ใช้ใบหน้าและแสดงอารมณ์ควบคู่กัน และมีการกดคางลงและเงยขึ้นซ้ำ ๆ พร้อมยืมในหน้าสายตามองตรงไปไกล ๆ แสดงความพึงพอใจ

2.3.3 ท่าเลียนแบบกิริยาอาการของสัตว์ ท่ารำที่ประดิษฐ์ขึ้นโดยเฉพาะเจาะจงใช้แทนกิริยาอาการของสัตว์ เช่น ท่าเดินของไก่ ท่าขันของไก่

ภาพที่ 6 ท่ารำ “ก้าวโหยงเท้า” (ท่าเลียนแบบการเดินของไก่)

ที่มา : คณะผู้วิจัย

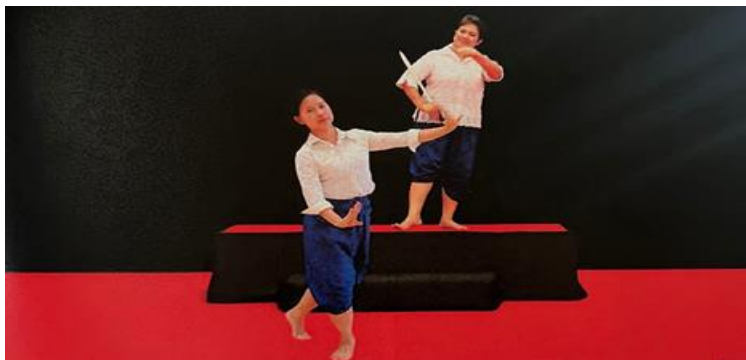
1) ท่ารำ “ก้าวโหยงเท้า” (ท่าเลียนแบบการเดินของไก่) วิธีปฏิบัติ ให้ก้าวเท้าโดยใช้ปลายเท้าลงพื้นก่อน มีการยืด-ยุบ ห่มเข้าตัวจังหวะ เน้นการเกร็งหน้าขาเพื่อให้ตัวเบาขณะการโหยงเท้าไปข้างหน้า

ภาพที่ 7 ท่ารำ “ขัน” (ท่าเลียนแบบการขันของไก่)

ที่มา : คณะผู้วิจัย

3.2 ท่ารำ “ขึ้น” (ท่าเลียนแบบการขึ้นของไก่) วิธีปฏิบัติ ย่อเข่าและยืดตัวขึ้น พร้อมใช้น้ำมองตามมือที่ม้วนจับออก กดสะเอว กดไหล่ เอียงศีรษะข้างเดียวกัน ข้อสังเกต ลำตัวของผู้รำต้องหันตรงมาด้านหน้าไม่บิดไปด้านข้าง

ภาพที่ 8 ท่ารำ “โลดลำพองค่นองบ่หึ่ง” (ท่าเลียนแบบการกระโดดของไก่)

ที่มา : คณะผู้วิจัย

3.3 ท่ารำ “โลดลำพองค่นองบ่หึ่ง” (ท่าเลียนแบบการกระโดดของไก่) วิธีปฏิบัติ กระโดดโย่งเท้าเบา ๆ ลงน้ำหนักที่ปลายเท้า และสัมพันธ์กับการขยับมือทั้งสองข้างให้ตรงตามจังหวะ พร้อมกดสะเอว กดไหล่ เอียงศีรษะข้างเดียวกัน

สรุปได้ว่าการปฏิบัติท่ารำที่จะทำให้การแสดง ละครพื้นทาง เรื่อง พระลอ ตอนปู่เจ้าเรียกไก่ แสดงออกมางดงาม อ่อนช้อยนั้น จะต้องมียุทธศาสตร์หรือกลเม็ดเคล็ดลับในการปฏิบัติท่ารำของปู่เจ้าสมิงพราย ไก่หนุ่มและไก่แก้ว จะต้องมียุทธศาสตร์ในการใช้อวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกายในการปฏิบัติท่ารำ

นาฏยศัพท์ที่ใช้ในการแสดง ละครพื้นทาง เรื่อง พระลอ ตอนปู่เจ้าเรียกไก่ มีการใช้นาฏยศัพท์ของปู่เจ้าสมิงพราย ไก่หนุ่มและไก่แก้ว โดยจำแนกตามสัดส่วนต่าง ๆ ของร่างกายออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่ 1) ส่วนศีรษะและไหล่ 2) ส่วนแขนและมือ 3) ส่วนลำตัว และ 4) ส่วนขาและเท้า ดังนี้

ตารางที่ 1 นาฏยศัพท์ที่ใช้สำหรับตัวละคร ปู่เจ้าสมิงพราย ไก่หนุ่มและไก่แก้ว

สัดส่วนของร่างกาย	ชื่อนาฏยศัพท์	คำอธิบายวิธีปฏิบัติ
1. ส่วนศีรษะและไหล่	กล่อมหน้า	ปู่เจ้าสมิงพราย เป็นการเคลื่อนไหวของใบหน้า การกล่อมหน้าปฏิบัติได้ทางด้านขวาและด้านซ้าย เช่น ถ้ากล่อมหน้าทางขวาต้องเอียงศีรษะด้านซ้าย เบือนหน้าไปด้านขวาแล้วค่อย ๆ เอียงศีรษะมาด้านขวาพร้อมทั้งเบือนหน้ากลับ ไปด้านซ้าย ถ้าจะกล่อมหน้าทางด้านซ้ายให้ปฏิบัติตรงข้ามกัน

ตารางที่ 1 นาฏยศัพท์ที่ใช้สำหรับตัวละคร ปู่เจ้าสมิงพราย ไก่หมูและไก่แก้ว (ต่อ)

สัดส่วนของร่างกาย	ชื่อนาฏยศัพท์	คำอธิบายวิธีปฏิบัติ
	ตีไหล่	ปู่เจ้าสมิงพราย ไก่หมู และไก่แก้ว เป็นการใช้ไหล่ทั้งสองข้างวนไปให้สัมพันธ์กัน เช่น ถ้าตีไหล่ซ้ายให้เอียงศีรษะด้านขวา แล้วค่อย ๆ ดันไหล่ซ้ายไปข้างหลังพอประมาณ จากนั้นเอียงศีรษะด้านขวาแล้วดันไหล่ขวาไปข้างหลัง ปฏิบัติต่อเนื่องกันทั้งไหล่ซ้ายและไหล่ขวาพร้อมสะบัดตัวตามจังหวะ
	กระทยไหล่	ปู่เจ้าสมิงพราย เป็นการดันไหล่ข้างใดข้างหนึ่งไปข้างหลัง แล้วดึงไหล่กลับมาด้านหน้าโดยเร็ว เอียงศีรษะตรงข้ามกับด้านที่กระทย
2. ส่วนแขนและมือ	สอดจิบ	ปู่เจ้าสมิงพราย ไก่หมู และไก่แก้ว กริยาของมือที่ต่อเนื่องจากจิบคว่ำ แล้วค่อย ๆ เติมนิ้วมาทางนิ้วหัวแม่มือ คลายจิบออกหงายข้อมือ ยกฝ่าแขนสูงเสมอไหล่
	แทงมือ	ปู่เจ้าสมิงพราย ไก่หมู และไก่แก้ว กริยาของมือที่ต่อเนื่องมาจากการตะแคงมือ แล้วจึงแทงมือออกไปทางด้านข้าง ตั้งมือขึ้น
	กวดข้อมือ	ปู่เจ้าสมิงพราย เป็นกิริยาที่ปิดข้อมือทั้งสองข้างหรือข้างใดข้างหนึ่ง จิบคว่ำกวดปลายมือ หักข้อมือลงค่อย ๆ ปลดข้อมือออกเป็นตั้งข้อมือ
	จิบล่อแก้ว	ปู่เจ้าสมิงพราย ไก่หมู และไก่แก้ว จิบล่อแก้วเป็นการนำนิ้วหัวแม่มือมาจรดกับปลายนิ้วกลางเป็นรูปวงกลม ส่วนนิ้วทั้ง 3 ที่เหลือให้กรีดออกเหยียดตึงคล้ายจิบ แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ 1) จิบล่อแก้วตั้งข้อมือ เป็นลักษณะ มือล่อแก้ว หักข้อมอดังขึ้นเข้าหาหลังแขน 2) จิบล่อแก้วหงายข้อมือ เป็นลักษณะมือล่อแก้ว หักข้อมือเข้าหาท้องแขน
	สะบัดจิบ หรือสะบัดมือ	ปู่เจ้าสมิงพราย เป็นกิริยาของมือที่อยู่ในลักษณะจิบคว่ำ หรือจิบหงายก็ได้ ถ้าอยู่ในลักษณะจิบหงายให้ปลดข้อมือจิบออกแล้วพลิกกลับตั้งข้อมอดังขึ้น แล้วจึงจิบคว่ำพลิกข้อมือเป็นจิบหงาย สามารถปฏิบัติครั้งเดียวหรือสลับกันหลายครั้งต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอได้

ตารางที่ 1 นาฏยศัพท์ที่ใช้สำหรับตัวละคร ปู่เจ้าสมิงพราย ไก่หนุ่มและไก่แก้ว (ต่อ)

สัดส่วนของร่างกาย	ชื่อนาฏยศัพท์	คำอธิบายวิธีปฏิบัติ
3. ส่วนลำตัว	กดสะเอว	ปู่เจ้าสมิงพราย ไก่หนุ่ม และไก่แก้ว เป็นกิริยาของการกดสะเอว หรือที่บรมครู เรียกว่า “กดเกลียวข้าง” เป็นการกดสะเอวด้านข้างบริเวณใต้ราวนม พร้อมทั้งกอดไหล่ เอียงศีรษะข้างเดียวกัน
	สะดุ้งตัว	ปู่เจ้าสมิงพราย ไก่หนุ่ม และไก่แก้ว เป็นกิริยาของการกระทบจังหวะขึ้น โดยการแข็งหน้าขาไว้ ยุบเข่าและยืดเข่าขึ้นเล็กน้อยอย่างรวดเร็ว หากเป็นท่า นั่งให้แข็งหน้าขากระทบกันขึ้นอย่างรวดเร็วตามจังหวะ
	ใช้ตัวหรือยกตัว	ปู่เจ้าสมิงพราย ไก่หนุ่ม และไก่แก้ว เป็นกิริยาที่เคลื่อนไหวตัว เฉพาะส่วนเกลียวข้างเหนือสะเอวมายังศีรษะ ถ้ากดเกลียวข้างซ้าย ให้กดสะเอวและไหล่ซ้าย ต่ำลงมาเล็กน้อยแล้วกลับคืนตำแหน่งเดิม เอียงศีรษะข้างเดียวกับไหล่ ปฏิบัติเช่นนี้สลับกัน ทั้งซ้ายขวาตามจังหวะ
4. ส่วนขาและเท้า	นั่งกระดกเสียว	ปู่เจ้าสมิงพราย เป็นการนั่งคุกเข่าสองข้าง แยกเข่าออกจากกันพอประมาณ กระดกเท้าข้างใดข้างหนึ่งเฉียงออกด้านข้างเล็กน้อย หนีบน่องเข้าหาลำตัว หักข้อเท้า ให้ปลายนิ้วเท้าชี้ลง กดสะเอวกดไหล่เอียงศีรษะข้างเดียวกัน
	นั่งตั้งเข่า	ปู่เจ้าสมิงพราย ไก่หนุ่ม และไก่แก้ว เป็นการนั่งคุกเข่า ตัวตรง ตั้งเข่าข้างใดข้างหนึ่งไปด้านหน้าหรือด้านข้างให้ปลายเท้าเฉียงออกด้านข้าง น้ำหนักอยู่ปลายเข่าที่ตั้งขึ้น ส่วนเท้าที่วางหลังอยู่ในลักษณะวางจุมูกเท้าลงบนพื้น ตั้งส้นเท้าขึ้น
	ขอยเท้า	ปู่เจ้าสมิงพราย ไก่หนุ่ม และไก่แก้ว เป็นการใช้จุมูกเท้าวางกับพื้นยกส้นเท้าทั้งสอง เปิดปลายเข่าเล็กน้อยแล้วย่ำเท้าซ้าย เท้าขวาสลับกัน ถี ๆ จะอยู่กับที่หรือเคลื่อนที่ก็ได้ ไก่หนุ่ม และไก่แก้ว ไม่เปิดปลายเข่า
	โยยกเท้า	ไก่หนุ่ม และไก่แก้ว เป็นการใช้เท้าในลักษณะเขย่งเท้าข้างใดข้างหนึ่ง อาจแบ่งได้ 2 ขั้นตอน เช่น โยยกเท้าขวาปฏิบัติได้ โดยเท้าซ้ายยืนเต็มเท้าแตะจุมูกเท้าขวายกส้นเท้าขึ้น จากนั้นถ่าน้ำหนักมาที่เท้าขวาและเขย่งเท้าขวาขึ้นให้เท้าซ้ายยกลอยเหนือพื้นเล็กน้อย แล้ววางเท้าซ้ายลงยืนเต็มเท้าปฏิบัติสลับกันอย่างสม่ำเสมอ

ที่มา: คณะผู้วิจัย

สรุป

สรุปผลจากการศึกษาวิธีการแสดงละครพันทาง เรื่องพระลอ ตอนปู่เจ้าเรียกไก่ ละครพันทาง เป็นละครรำที่เกิดขึ้นปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 และได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นสมัยที่วัฒนธรรมตะวันตกเข้ามา ส่งผลให้ศิลปะการแสดงของประเทศไทยได้รับการพัฒนาทั้งรูปแบบการแสดง และองค์ประกอบของการแสดง โดยเรียกว่า “ละครพันทาง” เป็นหนึ่งในละครที่ปรับปรุงขึ้นใหม่ โดยมีลักษณะผสมผสานกันระหว่างตะวันตกและตะวันออก โดยเรื่องที่น่าสนใจจะนำมาจากพงศาวดารของชาติต่าง ๆ เช่น พงศาวดารจีน มอญ ลาว พม่า วิธีดัดแปลงและพัฒนาขึ้นพื้นฐานมาจากละครรำแบบดั้งเดิมทั้งละครนอก และละครใน

ละครพันทาง เรื่องพระลอ ที่ปรากฏหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ 1) บทลิลิตพระลอ 2) บทละครเรื่องพระลอนรลักษณ์ พระบวรราชนิพนธ์ กรมพระราชวังบวรมหาศักดิ์ศิลปเสพ 3) บทละครเรื่องพระลอ สำนักเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว. หลาน ฤๅษ) 4) บทละครเรื่องพระลอ พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ 5) บทละครเรื่องพระลอ กรมศิลปากร และ 6) บทละครเรื่องพระลอ วิทยาลัยนาฏศิลป์ กลวิธีการแสดงละครพันทาง เรื่องพระลอ ตอนปู่เจ้าเรียกไก่นั้นแต่เดิมการถ่ายทอดทำรำ ตามรูปแบบนาฏศิลป์ไทย ในราชสำนักวังเจ้านายเชื้อพระวงศ์หรือขุนนาง ผู้แสดงมักเป็นเจ้านาย หรือหม่อมห้าม ข้าราชการบริพาร ที่เรียกกันว่าคณะละครของวัง ในปัจจุบันปรากฏในการแสดงของสำนักการสังคีต กรมศิลปากร และหลักสูตรการเรียนการสอนของวิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม โดยมีขั้นตอนการแสดง 4 ขั้นตอน 1) เปิดการแสดงด้วยการรำของปู่เจ้าสมิงพราย ประกอบเพลงวา เพลงลาวพุงขาว และเสมอลาว 2) เป็นการรำของปู่เจ้าสมิงพรายกับไก่หมูในการร้องเกริ่น และเพลงลาวจ้อย 3) ตอนท้ายเพลงลาวจ้อยในบทร้อง “ผีก็ลงแก่ไก่” ตัวละครไก่แก้วออก เป็นกระบวนการร่ายระหว่างปู่เจ้าสมิงพราย ไก่หมูและไก่แก้ว และ 4) ปู่เจ้าสมิงพรายสั่งความให้ไก่แก้วไปล่อหลวงพระลอ เข้าสู่เมืองสรอง ในเพลงเชิด

กลวิธีของการแสดงละครพันทาง เรื่องพระลอ ตอนปู่เจ้าเรียกไก่นั้น มีเอกลักษณ์ของเชื้อชาติลาว ดังนั้นผู้แสดงจะต้องแม่นยำ บทร้อง ทำนองเพลง อีกทั้งท่ารำ โดยมีพื้นฐานที่ดี ในการปฏิบัติทำนาฏยศัพท์ท่ารำที่มีเทคนิค ลีลาการแสดงถึงลักษณะเฉพาะและการตีความของตัวละครปู่เจ้าสมิงพราย ไก่หมูและไก่แก้ว โดยแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ 1) ท่าแสดงกิริยาอาการและอิริยาบถ 2) ท่าที่แสดงอารมณ์

ความรู้สึก และ 3) ทำเลียนแบบกิริยาอาการของสัตว์ การแสดงท่าร่าจะต้องฝึกฝน ทำนาฏยศัพท์ให้แม่นยำ โดยจำแนกตามสัดส่วนต่าง ๆ ของร่างกายออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่ 1) ส่วนศีรษะและไหล่ 2) ส่วนแขนและมือ 3) ส่วนลำตัว และ 4) ส่วนขาและเท้า เพื่อแสดงความเป็นเอกลักษณ์ของละครพันทาง ที่แสดงออกถึงการแสดงลักษณะ “ออกภาษา”

อภิปรายผล

บทความวิจัยเรื่อง กลวิธีการแสดงละครพันทาง เรื่องพระลอ ตอนปู่เจ้าเรียกไก่ สามารถอภิปรายผลการวิจัย โดยมีประเด็นดังนี้

กลวิธีการแสดงละครพันทาง เรื่องพระลอ ตอนปู่เจ้าเรียกไก่ นั้น มีที่มาจากวรรณกรรมเรื่องพระลอ โดยนำมาจากพงศาวดารลาว สู่การพัฒนามาเป็นบทวรรณกรรมทั้งสิ้น 6 ส่วน ได้แก่ 1) ลิลิตพระลอ 2) บทละครเรื่องพระลอนรลักษณ์ พระบวรราชนิพนธ์ กรมพระราชวังบวรมหาดิศัยพลเสพ 3) บทละครเรื่องพระลอ ส่วนเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว. หลาน ญูชร) 4) บทละครเรื่องพระลอ พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ 5) บทละครเรื่องพระลอ กรมศิลปากร และ 6) บทละครเรื่องพระลอ วิทยาลัยนาฏศิลป์ เมื่อศึกษาส่วนต่าง ๆ มีการพัฒนามาจากเค้าโครงวรรณกรรม ลิลิตพระลอ และพัฒนามาเป็นบทละครเรื่องพระลอ จากนั้นนำมาแสดงเป็นลักษณะละครพันทาง กระบวนการพัฒนารูปแบบวรรณกรรมสู่นาฏกรรม มีความสอดคล้องกับ กอบกาญจน์ วงศ์วิสิทธิ์ (2541, น. 146) ศึกษาเรื่องการใช้ภาษาในเรื่องราชาธิราช ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) การพัฒนาวรรณกรรมพงศาวดารเรื่องราชาธิราช ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) พัฒนามาเป็นบทละครละครพันทาง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชการที่ 5 สู่การสืบทอดและปรับปรุงบทจนถึงปัจจุบัน กลวิธีการแสดงละครพันทางเรื่องพระลอ ตอนปู่เจ้าเรียกไก่ นั้น มีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะแสดงออกถึงเอกลักษณ์ของละครพันทาง ที่มีความโดดเด่นในเรื่องกระบวนการทำร่าที่เรียกว่า “ออกภาษา” มีกระบวนการสืบทอดทำร่าและทำร่าพิเศษจากบรมครูทางด้านนาฏศิลป์ ในรูปแบบการแสดงและการเรียนการสอน ที่มีความสอดคล้องกับ พิชรวรรณ ทับเกตุ (2553, น. 114-115) ศึกษาเรื่องกลวิธีการร่าออกภาษาในละครพันทางเรื่องราชาธิราช พบว่าละครพันทางนำเรื่องราวมาจากพงศาวดาร 4 เชื้อชาติ ได้แก่ พม่า มอญ ลาว จีน และพัฒนาให้มีโครงสร้างของท่าร่า โดยใช้เอกลักษณ์พิเศษของชาตินั้น เพื่อให้มีความแตกต่างจากท่าร่าทางนาฏศิลป์ไทยโดยทั่วไป เช่น ท่ากระท่ายไหล ท่าเดินแบบละครพันทาง ดังนั้นกลวิธีการแสดงละครพันทาง เรื่องพระลอ ตอนปู่เจ้าเรียกไก่ มีเอกลักษณ์ทางกระบวนการใช้ท่าร่า กล่าวคือเป็นท่าร่าที่ใช้ในละครพันทาง หรือเรียกว่าละครออกภาษา ที่เป็นเชื้อชาติลาว โดยลีลาการแสดงถึงลักษณะเฉพาะและการตีความของตัวละครปู่เจ้าสมิงพราย ไก่หนุ่มและไก่แก้ว โดยแบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ 1) ท่าแสดงกิริยาอาการและอิริยาบถ 2) ท่าที่แสดงอารมณ์ความรู้สึก และ 3) ท่าเลียนแบบกิริยาอาการของสัตว์

กลวิธีต่าง ๆ สามารถเป็นพื้นฐานนำไปสู่การแสดง การเรียนการสอน และการสร้างสรรค์ผลงานต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัยในครั้งนี้

ควรนำกลวิธีการแสดงละครพื้นทาง เรื่องพระลอ ตอนปู่เจ้าเรียกไก่ ที่ได้ในการศึกษาครั้งนี้ ไปใช้ในการจัดการเรียนสอนเพื่อเป็นการเพิ่มพูนความรู้และอนุรักษ์สืบทอดการแสดงให้คงอยู่ต่อไป

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาเพิ่มเติม วรรณกรรมเรื่องพระลอ ได้พัฒนาเป็นรูปแบบการแสดง เช่น การขับชอออกตัวในการแสดงภาคเหนือ อีกทั้งพัฒนารูปแบบการแสดงในประเทศเพื่อนบ้าน เช่น การแสดงประเทศอินโดนีเซีย

2.2 ควรศึกษาบทบาทกลวิธีการแสดงของตัวละครเชื้อชาติอื่น ๆ เพื่อจัดเก็บองค์ความรู้ในด้านการแสดงจากตัวบุคคล พัฒนาศู่การแสดงประเภทต่าง ๆ อันเป็นสมบัติของแผ่นดินในด้านนาฏกรรมไทย

รายการอ้างอิง

กรมศิลปากร. (2513). **ชุมนุมพระลอ อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางพะยอม ขวลิตธำรง**.

พระนคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร.

กอบกาญจน์ วงศ์วิสิทธิ์. (2541). **การใช้ภาษาในเรื่องราชาธิราช ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง**

(หน). วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

พัชรารวรรณ ทับเกตุ. (2553). **กลวิธีการร่าออกภาษาในละครพื้นทาง เรื่องราชาธิราช**.

กรุงเทพฯ: คณะศิลปศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์.

สุวรรณี อุดมผล. (2527). **วรรณกรรมการแสดงไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประกายประกิ.

อมรา กล้าเจริญ. (2531). **สุนทรียนาฏศิลป์ไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.